

7. Zawojska A. Do Cooperative Banks Really Serve Agricultural Sector in Poland? / A. Zawojska, T. Siudek // Conference proceeding of the 11th Congress of the EAAE (European Association of Agricultural Economists) [“The Future of Rural Europe in the Global Agri-Food System”]. – Copenhagen ; Denmark, 2005. – August 24–27.
8. Report on the condition of Polish banks. – Polish financial supervision authority, 2007, 2010. – Режим доступу : http://www.knf.gov.pl/en/about_the_market/Banking/Publications/report/reports.html#mainContener.
9. Summary evaluation of the financial situation of Polish banks 2002. Warsaw: NBP. – Режим доступу : http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=en/publikacje/o_nadzorze_bankowym/wyniki.html.
10. Danilowska A. The credit support system in the Polish agriculture / A. Danilowska // The Evaluation of 10 years performances, the 99th seminar of the EAAE (European Association of Agricultural Economists), 2005. – August 24–27.

Рецензенти:

Малік М.Й. – доктор економічних наук, професор, академік НААН України, завідувач відділу розвитку підприємництва і кооперації Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки”;

Кручок Н.С. – кандидат економічних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України.

УДК 368.03

ББК 65.27

Петришина Т.О.

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТРАХУВАННЯ МАЙНА Й ДОХОДІВ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Криворізький економічний інститут,
Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України,
кафедра фінансів,
50000, м. Кривий Ріг,
вул. Карла Маркса, 64,
тел.: 0564901781; 0667603947
e-mail: t_petrishina@mail.ru

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти страхування майна й доходів промислових підприємств у розрізі визначення та класифікації, ураховуючи полеміку, що існує в сучасній економічній літературі із зазначених питань.

Ключові слова: страхування, майно, доходи, прибуток, підприємницькі ризики, фінансові ризики, промислове підприємство.

Annotation. In the article theoretical aspects of insurance of the property and incomes of the industrial enterprises are considered in a definition and classification cut, considering of polemic which exists in the modern economic literature on this points in question.

Key words: insurance, property, incomes, profit, enterprise risks, financial risks, the industrial enterprise.

Вступ. Діяльність підприємств у ринкових умовах передбачає зміну економічного та правового статусу суб'єктів господарювання, заснованих як на державній, так і на інших видах власності. В умовах ринку менеджмент підприємств несе відповідальність перед власниками підприємства та суспільством за результати своєї діяльності. Для досягнення фінансової стабільності підприємство повинно мати можливість і право захистити себе від значних збитків, які можуть бути завдані надзвичайними подіями. Як доводить вітчизняний і зарубіжний досвід, з економічної точки зору найбільш прийнятним методом відшкодування збитків підприємств є страхування.

Вагомий вклад у дослідження теоретико-методологічних засад страхування майна і доходів підприємств внесли вітчизняні вчені: М.М.Александрова, І.В.Алексєєв, О.І.Андрусь, В.Д.Базилевич, В.Д.Бігдаш, Н.М.Внукова, О.Д.Вовчак, О.О.Гаманкова, Т.А.Говорушко, Л.М.Горбач, О.Д.Заруба, М.С.Клапків, а також зарубіжні – Ю.Т.Ахвледіані, Н.Г.Адамчук, Д.Бланд, А.І.Гінзбург, С.Л.Єфімов, М.А.Зайцева, Т.В.Нікітіна, В.К.Райхер, Л.І.Рейтман. Водночас теоретичні аспекти функціонування страхування майна й доходів промислових підприємств ученими комплексно не досліджувалися.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних підходів щодо визначення та класифікації страхування майна й доходів промислових підприємств з урахуванням особливостей вітчизняного страхового ринку, виявлення взаємозв'язку між зазначеними видами страхування.

Результати. Страхування промислових підприємств від ризиків втрат майна й доходів є поширеним у світовій практиці, що пояснюється високою часткою промислового виробництва у формуванні ВВП. Особливість страхування промислових підприємств витікає з ролі та місця промисловості в розвитку економічних процесів у країні. Місце цієї галузі у відтворенні суспільного продукту визначається її впливом на розвиток інших галузей, науково-технічного прогресу, а також на задоволення матеріальних і соціальних потреб населення. На промислових підприємствах України зосереджена майже половина виробничих фондів країни та третина всіх працюючих країни. Середньорічні й абсолютні темпи приросту промислової продукції вищі за інші галузі народного господарства.

Страхування промислових підприємств є важливим з точки зору розвитку національної економіки. Страховий захист промислового підприємства являє собою сукупність специфічних розподільчих і перерозподільчих відносин, пов'язаних із подоланням та відшкодуванням збитків, що нанесені його майну непередбаченими подіями, які порушують фінансову стійкість і платоспроможність промислового підприємства [1].

Дослідження теорії страхування вказало на відсутність в економічній літературі конкретного визначення “страхування майна промислових підприємств” і “страхування доходів промислових підприємств”. Більшість авторів зазначають лише мету такого страхування – відшкодування збитку, нанесеного застрахованому майну в результаті страхового випадку, передбаченого договором страхування. Визначення страхування майна промислового підприємства знайдено автором лише у “Великому економічному словнику”, де вказано, що “страхування майна промислового підприємства від всіх ризиків – це страхування промислової власності без зазначення конкретної небезпеки, проте з деякими виключеннями” [2]. На нашу думку, це визначення є неточним, оскільки: по-перше, не конкретизовано “деякі виключення” такого страхування; по-друге, до поняття промислової власності здебільшого відносяться такі об'єкти інтелектуальної власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо. Термін “промислова власність” об'єднує в собі ті результати інтелектуальної діяльності, які пов'язані з винахідництвом і раціоналізаторською справою й не належать до об'єктів авторського права. Тобто наведене в словнику визначення страхування майна промислових підприємств не передбачає страхування обладнання, будівель, споруд, які, насправді, є основними об'єктами при страхуванні майна.

Економічна й технологічна складність страхування доходів промислових підприємств зумовила ситуацію, у якій з метою точного означення його суті часто використовуються терміни іноземного походження: “Business Interruption – BI” (перерви в діяльності), “Consequential Loss Insurance” (страхування послідовних втрат), “Loss of Profits Insurance” (страхування від втрат прибутку) [3].

В українській і російській страховій термінології цей вид страхування здебільшого визначається як “страхування від втрати прибутку”, “страхування від втрати фі-

нансової стійкості”, “страхування майбутньої (втраченої) користі”, “страхування від наслідків будь-якої випадкової події”. Найвдалішою назвою цього страхування, вважаємо, є “страхування втрат доходу від перерв у господарській діяльності”. Наведені визначення не можуть ототожнюватися, оскільки кожне з них має власний економічний зміст. Так, наприклад, страхування від втрати прибутку є більш вузьким поняттям, ніж страхування втрати фінансової стійкості тощо.

Відносно поняття “страхування доходів промислового підприємства”, то, як і при страхуванні майна, зазвичай автори визначають мету такого страхування, фактори, які здійснюють вплив на таке страхування. Крім того, переважно мова йде про страхування прибутку, а не доходу підприємства. Проте, на нашу думку, особливо в сучасних умовах господарювання, при постійному маніпулюванні доходами й витратами промислових підприємств, доцільно страхувати не прибуток, а дохід підприємства, оскільки категорія “дохід” є вихідною щодо поняття “прибуток” і, водночас, більш об’єктивною, ніж прибуток. Це пояснюється тим, що в разі настання страхового випадку втрати доходу визначити легше, аніж розмір утраченого прибутку, бо на прибуток впливають також зовнішні чинники, які враховувати в разі настання страхового випадку доволі складно, іноді – неможливо.

Серед учених ведеться полеміка, до якого виду страхової діяльності належить страхування прибутку підприємств – підприємницьких чи фінансових ризиків. Розглянемо деякі з поглядів.

Ряд авторів, серед яких можна виділити А.І.Гінзбурга, Т.А.Говорушко, Т.В.Нікітіну, Т.В.Татаріну [4; 5; 6; 7] та ін., відносять страхування від втрат прибутку промислових підприємств до страхування підприємницьких ризиків, і автор із цим погоджується. Така думка пояснюється тим, що, згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку, поняття “дохід” і “прибуток” є категоріями, що відображають операційну діяльність підприємства (П(С)БО № 3 “Звіт про фінансові результати”). Відповідно, ризики, пов’язані із втратою доходу й прибутку, є ризиками операційної діяльності. А оскільки метою операційної та підприємницької діяльності є отримання прибутку, то можна сказати, що вони мають однаковий економічний зміст.

Поширеною думкою, серед прихильників якої Ю.Т.Ахвледіані, М.С.Клапків, Т.В.Татаріна, є думка, відповідно до якої страхування від втрат прибутку промислових підприємств належить до категорії фінансових ризиків [3; 7; 8]. Зазначимо, що страховий і економічний зміст поняття фінансового ризику розглядається як у вузькому, так і в широкому розумінні. У вузькому розумінні воно тлумачиться як страхування лише кредитних ризиків, а широке розуміння страхування охоплює всі види страхового захисту від тих ризиків, які виявляються в будь-якій сфері визначених фінансових відносин або безпосередньо спричиняють фінансові втрати.

Дослідження теоретичних аспектів страхування майна й доходів промислових підприємств дало змогу виявити найістотніші ознаки, за допомогою яких класифікують страхування майна й доходів та які мають найбільше теоретичне й практичне значення. Необхідність класифікації такого страхування зумовлена багатогранністю та різноманітністю об’єктів страхування, категорій страхувальників, а також широким спектром страхових відносин.

Класифікувати майно підприємства при передачі його на страхування можна залежно від права власності або сфери використання. У зв’язку з вищезазначеним, в економічній літературі більшість авторів виділяють такі види договорів страхування: основний і додатковий. За основним договором може бути застраховане все майно, що належить промислового підприємству, а за додатковим договором застрахувати можна: 1) майно, одержане підприємством згідно з договором майнового найму (якщо воно не застраховане в наймодавця) або прийняте від інших підприємств і населення для

переробки, ремонту, перевезення, зберігання, на комісію; 2) майно на час проведення експериментальних чи дослідницьких робіт, експонування на виставках. Така класифікація використовується на практиці та відповідає визначенню майна, що надається Господарським кодексом.

Більш розширену класифікацію страхування майна промислових підприємств за видами договорів надають такі автори, як А.І.Гінзбург, Т.А.Говорушко та О.Д.Вовчак, які, окрім вищезазначених, відокремлюють також вибірковий і спеціальний договори страхування [4; 5; 9]. Із цією класифікацією погодитися важко, оскільки вибірковий і спеціальний договори дублюють додатковий договір страхування майна. На думку автора, зазначену класифікацію доречно було б побудувати, виходячи з двох ознак: майно, що є власністю підприємства (в цьому випадку це був би основний договір страхування) і таке, що не перебуває у власності підприємства (у даному разі це решта договорів – додатковий, спеціальний, вибірковий).

Певна полеміка існує серед учених [7; 8; 11] з приводу класифікації майна підприємств за його видами. Так, Ю.Т.Ахвледіані, Т.В.Татаріна, Е.Ф.Дюжиков, Ю.А.Сплетухов не виділяють окремих груп майна підприємств, а просто вказують, що такими є транспорт; вантаж і багаж; кредити; інвестиції; оборотні активи; незавершене виробництво; будівлі; споруди тощо, тобто те майно, яке визначається спеціальним переліком при ліцензуванні страхової діяльності. На нашу думку, для зручності страхування майна промислових підприємств доцільно виокремлювати майно за групами, як це зроблено Л.М.Горбач. Автор зазначає, що з метою страхування майна промислових підприємств поділяється на такі групи: основні й оборотні засоби; засоби транспорту; вантажі, електронні прилади; машини та механізми; будівельно-монтажні ризики [10].

Серед учених-економістів існує полеміка з приводу такої класифікаційної ознаки страхування майна промислових підприємств, як за страховими подіями. Результати проведеного теоретичного аналізу з предмета дослідження можна відобразити у вигляді порівняльної таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця поглядів на групи ризиків у страхуванні майна промислових підприємств

Автори Ризики	Александрова М.М.	Ахвледіані Ю.Т.	Вовчак О.Д.	Нікітенков Л.К.	Татаріна Т.В.	Павлов В., Білун Б.	Сплетухов Ю.А., Дюжиков Е.Ф.	Таркуцяк А.О.	Ткаченко Н.В.	Шелехов К.В., Бігдаш В.Д.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Пожежа	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Удар блискавки	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Стихійні лиха	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Аварії систем водопостачання, каналізації та інших інженерних мереж	+	+	+	+		+	+	+		+
Вибух (газу, парових котлів, апаратів)	+		+	+	+	+		+	+	+

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Падіння літальних апаратів, їх частин та багажу					+				+	+
Протиправні дії третіх осіб:		+	+	+		+	+			+
крадіжка		+	+	+		+	+			+
недбалі дії персоналу		+								
Дефект матеріалів		+								
Помилки в конструкції		+								
Ризики, що виникають під час ведення експериментальних та дослідницьких робіт					+			+	+	
Усі перелічені ризики					+			+	+	

Як видно з табл. 1, автори сходяться на думці, що основними ризиками при страхуванні майна промислових підприємств є ризики пожежі, удару блискавки (так звані “вогневі ризики”) і ризики стихійних явищ.

Переважає більшість учених відокремлюють страхування від утрат доходу серед інших видів майнового страхування та надають йому окрему класифікацію. Це пояснюється тим, що втрата доходу через знищення або пошкодження майна лише один із випадків утрати доходу підприємства, оскільки існує низка інших подій, через які може відбутися перерва у виробничій діяльності, зокрема через несприятливу ситуацію в підприємства-постачальника, політичні причини, коливання валютних курсів тощо.

Заслуговує на увагу також класифікація страхування від фінансових утрат за рівнем наслідків, що пропонується такими вченими, як В.В.Вітлінський, О.Д.Вовчак, Л.М.Горбач та М.С.Клапків, які виокремлюються такі рівні ризиків: допустимий ризик, критичний ризик і катастрофічний ризик. З практичної точки зору, наведена класифікація може бути основою ризик-менеджменту страхової компанії, відповідно до якої страховики можуть визначати допустимі межі ризиків у кожному з конкретних страхових випадків.

Зазначимо, незважаючи на те, що переважна більшість авторів відносить страхування майна промислових підприємств і страхування від утрат прибутку до майнового страхування, в економічній і фаховій літературі існує полеміка з приводу належності страхування прибутку промислових підприємств до страхування майна.

Проведений автором теоретичний аналіз дає можливість виокремити декілька тверджень відносно належності страхування прибутку промислових підприємств до певного виду страхування.

Так, найбільш поширеним серед учених, що досліджували у своїх працях питання страхування майна, є твердження, згідно з яким страхування від утрат прибутку є доповнюючим до страхування майна підприємств. Такої думки притримуються вчені В.Д.Бігдаш, Е.Ф.Дюжиков, Т.В.Нікітіна, Л.І.Рейтман, Ю.А.Сплетухов та К.В.Шелехов. Автор поділяє думку зазначених учених, оскільки, як показав аналіз страхових програм, що пропонуються вітчизняними страховиками, більшість з них рекомендують

комплексне страхування майна промислових підприємств, включаючи до нього й страхування від утрат прибутку.

Висновки. На основі аналізу різних поглядів на необхідність та економічну сутність страхування майна й доходів промислових підприємств та існуючих класифікацій такого страхування автором зроблені такі висновки:

1) страхування майна промислових підприємств є необхідним з точки зору забезпечення процесу їх безперервної діяльності, яка безпосередньо залежить від стану та збереження майна. Тому страховий захист майна промислових підприємств набуває особливого значення;

2) страхування від утрат доходу, яке є елементом захисту суб'єктів господарювання від утрат майбутньої користі хоч і є самостійним напрямом страхування, проте в страховій практиці захист майна й доходів промислових підприємств зазвичай надається в комплексі;

3) в економічній літературі існує полеміка щодо визначення понять страхування майна та страхування доходів промислових підприємств. Проте ґрунтовних досліджень визначених понять сьогодні немає. Крім того, даючи визначення страхуванню майна й доходів підприємств, переважна більшість авторів не вказують на особливості саме промислового підприємства.

1. Кравцова Г. И. Финансы промышленности : учебник для вузов / Г. И. Кравцова, М. И. Ткачук, А. В. Шашковский ; под ред. М. И. Ткачук. – Мн. : Высшая шк., 1990. – 223 с.
2. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. Н. Азрилина. – 6-е изд., доп. – М. : Ин-т новой экономики, 2004. – 1376 с.
3. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків : монографія / М. С. Клапків. – Тернопіль : Екон. думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
4. Гинзбург А. И. Страхование / А. И. Гинзбург – С. Пб. : Питер, 2002. – 176 с. : ил. – (Серия “Краткий курс”).
5. Говорушко Т. А. Страхові послуги : навчальний посібник / Т. А. Говорушко ; М-во освіти і науки України, Укр. нац. ун-т харчових технологій. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 400 с.
6. Никитина Т. В. Страхование коммерческих и финансовых рисков / Т. В. Никитина – С. Пб. : Питер, 2002. – 240 с. : ил. – (Серия “Учебники для вузов”).
7. Страхові послуги : підручник / [С. С. Осадець, Т. М. Артюх, О. О. Гаманкова та ін.] ; кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Осадець, Т. М. Артюх. – К. : КНЕУ, 2007. – 464 с.
8. Ахвледиани Ю. Т. Имущественное страхование : учеб. пособ. [для вузов] / Ю. Т. Ахвледиани ; под ред. С. Л. Ефимова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 286 с. – Библиогр.: с. 283–284. – Шифр РНБ: 2003-3/164.
9. Вовчак О. Д. Страхування : навч.-метод. посіб. / О. Д. Вовчак. – Львів : Вид-во Львів. комерційної акад., 2002. – 148 с.
10. Горбач Л. М. Страхова справа : навч. посіб. / Л. М. Горбач. – 2-ге вид., випр. – К. : Кондор, 2003. – 252 с.
11. Сплетухов Ю. А. Страхование : учеб. пособ. / Ю. А. Сплетухов, Е. Ф. Дюжиков. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 312 с. – (Серия “Высшее образование”).

Рецензенти:

Шайкан А.В. – доктор економічних наук, заступник директора з науково-педагогічної роботи Криворізького економічного інституту;

Супрун А.А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Криворізького економічного інституту.